

УДК: 343.2: 340.11

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.24.343618>

Л. Ю. Тимофєєва,

канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

У статті розглянуто питання необхідності нормативного закріплення принципів кримінального права. З'ясовано, що нормативне вираження у законі принципів кримінального права (які можливо чітко та визначено передбачити) може безпосередньо впливати на практику правозастосування та правотворчість.

Обґрунтовано переваги та недоліки нормативної форми закріплення принципів. Встановлено, що одною з переваг є можливість посилаючись на положення, які стосуються принципів в частині відповідності певних законодавчих змін, практики правозастосування тощо. Це зокрема може позитивно впливати на стабільність кримінально-правової політики. Недоліком є обмеженість закріплених законодавчих положень, окремі аспекти яких (або тлумачення таких положень) також можуть використовуватись для обґрунтування окремих приватних інтересів.

Аргументовано необхідність врахування динамічного характеру принципів та їх адаптивність до сучасних умов, практики, конкретних обставин. Це не є перешкодою у їх нормативному закріпленні.

Обґрунтовано, що відсутність нормативного закріплення принципів у КК України не перешкоджає їх застосуванню посилаючись на міжнародні та європейські норми, рішення Конституційного Суду України, правові позиції Європейського суду з прав людини, Європейського суду справедливості тощо.

У законодавстві потрібно закріплювати принципи, які будуть мати безпосередній вплив на практику правотворчості та правозастосування. Зокрема, серед таких принципів слід виокремити принципи пропорційності, законності, гуманізму, рівності всіх перед законом і судом, індивідуалізації кримінальної відповідальності. Ці принципи кримінального права мають такий вплив на практику.

Закріплюючи принцип пропорційності слід обов'язково зазначити його складові. Порушення принципів на етапі законотворчості повинно мати за собою наслідком виключення відповідного положення або зміна його редакції; на етапі правозастосування – перегляд відповідного рішення, його скасування, ініціювання змін до законодавства тощо.

Запропоновано редакцію деяких принципів, зокрема принципу пропорційності. Удосконалено його визначення в частині сприйняття суспільством.

Ключові слова: *принципи кримінального права; пропорційність; гуманізм; справедливість; індивідуалізація кримінальної відповідальності.*

Постановка проблеми. Принципи права є фундаментом будь-якої галузі права, зокрема кримінального права. У науці виникають дискусії щодо необхідності нормативного закріплення принципів права у законодавчих актах. Думки вчених та науковців розділяються. З однієї точки зору нормативне закріплення принципів має свої переваги, з іншої точки зору нормативність обмежує інтерпретаційні можливості в частині принципів, а також не всі принципи можуть бути закріпленими.

Метою роботи є оптимізація підходів до нормативного закріплення принципів кримінального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі розглянуто погляди не тільки вчених та науковців у галузі кримінального права, але також представників загально-теоретичної юриспруденції. В. М. Косович класифікував принципи права, розглянув підходи до їх нормативного закріплення та сформулював відповідні правила¹. А. М. Колодій, досліджуючи принципи права, їх генезу, класифікацію, зазначає про створення єдиної Концепції забезпечення прав, свобод, обов'язків та законних інтересів людини і громадянина. Вчений вважає, що така концепція забезпечить послідовність, системність та комплексність у реалізації таких прав, а також відзначає необхідність розробки Соціального кодексу України². О. С. Олійник здійснила аналіз принципів кримінального права серед іншого

¹ Косович В. М. Нормативне закріплення принципів права як чинник досконалості нормативно-правових актів України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 41.

² Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. С. 46. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/2103a1bb-8b7f-4b15-8bea-5fc9cf6f5bee/content>.

запропонувала редакції закріплення принципів у КК³. П. В. Демчук дослідив законність як елемент принципу верховенства права у кримінальному праві⁴. А. А. Музика та С. Р. Багіров досліджують питання верховенства права і правового прагматизму як наукові методи дослідження⁵.

Окремі аспекти проблематики принципів в кримінальному праві досліджують: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко, В. О. Туляков, М. І. Хавронюк та ін. Однак розвиток суспільних відносин та необхідність реформування кримінального права залишає це питання актуальним.

Виклад основного матеріалу. На думку М. І. Козюбри «закріплення принципів права в нормативних актах, їх «законне буття» не має самостійного значення. Таке закріплення не позбавляє принципів права властивої їм «еластичності». У відповідних державних нормативних актах по суті фіксується форма відповідного принципу, яка наповнюється реальним змістом у процесі застосування принципу до конкретної правової ситуації»⁶. Тобто професор не висловлювався проти нормативного закріплення принципів та відзначав їх динамічний характер.

Принципи можуть бути закріпленими або не закріпленими у законодавстві, зокрема в кримінальному, але так чи інакше вони відображаються в тексті та мають мати значення для практики правозастосування та правотворення.

На думку В. М. Косович, «принципи права, навіть якщо вони нормативно не закріплені, є одним із джерел правотворчої, правоінтерпретаційної та правозастосовної діяльності... Формулюючи визначення принципу права як компоненту техніки правотворення, доцільно

³ Олійник О. С. Принципи кримінального права: поняття, система та значення: монографія. Наук.-дослід. ін-т публіч. права. Вид. 2-ге, допов. Харків: Право, 2021. 544 с.

⁴ Демчук П. В. Законність як елемент принципу верховенства права у кримінальному праві. Монографія. Київ: Ваіте, 2025. 212 с.

⁵ Музика А. А., Багіров С. Р. Верховенство права і правовий прагматизм як наукові методи дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30, № 3. С. 98–125.

⁶ Козюбра М. І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 145. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13162>.

використовувати і формальну, і змістовну форми матеріалізації принципів права у нормативно-правових актах»⁷.

На думку О. С. Олійник, якщо норма закріплена лише в Конституції України та не закріплена в КК, застосовуватись має саме конституційна норма. Також вчена наголошує на різниці між принципами кримінального права та кримінального законодавства, які співвідносяться між собою як зміст і форма. Принципи права мають суб'єктивний характер, а принципи законодавства – об'єктивний⁸. Не можемо погодитись з такою точкою зору, оскільки норми КК також створюються людьми, враховуючи певний історичний період та розвиток. Вони змінюються протягом часу, а також змінюються у практиці правозастосування. Так забезпечується їх динамізм. Тому за таких обставин важко говорити про об'єктивність таких принципів.

Певний крок у закріпленні універсального переліку принципів на правотворчому рівні зроблено у ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. Передбачено такі принципи правотворчої діяльності: 1) верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя; 2) пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини; 3) демократичності; 4) пропорційності; 5) необхідності та обґрунтованості; 6) системності; 7) наукового забезпечення; 8) ресурсної забезпеченості⁹. Це є позитивним кроком. Однак наслідки не дотримання принципів в законі не прописано та Закон вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні.

⁷ Косович В. М. Нормативне закріплення принципів права як чинник досконалості нормативно-правових актів України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 41.

⁸ Олійник О. С. Принципи кримінального права. Автореф. дис... д.ю.н. 12.00.08. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро. 2020. 39 с. С. 20.

⁹ Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

Слід погодитись з розробниками проєкту Нового КК (робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України), які закріпили в КК лише ті принципи кримінального права, які можна чітко визначити в законі та забезпечити їх вплив на практику правозастосування.

Зокрема в монографії розробники роз'яснюють чому вони відмовились від закріплення в проєкті КК принципу верховенства права, справедливості, добросовісності¹⁰.

Деякі вчені та науковці також обґрунтовують цю ідею у своїх роботах.

Ю. В. Філей відмежовує принципи кримінального права та кримінальної відповідальності. На його думку суд при визначенні заходів кримінально-правового впливу має керуватись саме принципами кримінальної відповідальності. Серед них він визначає принципи справедливості, законності, гуманізму, рівності осіб перед законом, диференціації кримінальної відповідальності. Принцип справедливості розглядається як адекватність санкцій характеру і ступню суспільної небезпеки злочину, а також їх погодженість між собою та іншими розділами КК. Крім того, вченим обґрунтовано необхідність пропорційного підвищення санкцій при наявності кваліфікуючих ознак¹¹.

У попередніх роботах автора було запропоновано відобразити принципи у Преамбулі для того щоб показати, як вони відображують призначення закону, їх взаємозв'язаність, взаємообумовленість та вплив на КК України в цілому в рамках моделі гуманістичної парадигми¹². Водночас

¹⁰ Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П. П., Бакумов О. С., Баулін Ю. В., Бурдін В. М., Вишневецька І. А., Горох О. П., Гуторова Н. О., Марчук Н. О., Навроцький В. О., Пономаренко Ю. А., Стрельцов Є. Л., Хавронюк М. І. // за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: Компанія ВАІТЕ. 494 с. С. 42–43.

¹¹ Філей Ю. В. Вплив принципів кримінальної відповідальності на побудову кримінально-правових санкцій за злочини проти моральності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015 № 1. С. 186–189. С. 188.

¹² Тімофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Харків: Право, 2020. 280 с. <https://doi.org/10.32837/11300.14053>.

ідея нормативного закріплення принципів у КК України має свої переваги, які ніколи не заперечувались.

А деякі принципи дійсно неможливо закріпити в законі. Наприклад принцип справедливості, але це не означає, що його немає та він має відображатись (та не відображається) у тексті закону та практиці застосування. Ідеєю справедливості як аксіоматичним твердженням пронизано все правозастосування. Інша справа, що у практиці це не завжди відображається або не так як нам хотілося б.

Ідея права в усі часи асоціювалась з ідеєю *справедливості* як вищою моральною цінністю у суспільстві. До реалізації цієї цінності й має прагнути право.

На думку В. В. Дудченко, без справедливості право є запереченням самого себе. Якщо суспільство впевнене, що існує вища система цінностей, воно буде оцінювати право під кутом зору цих цінностей і прагнутиме змінити його у тих випадках, коли воно їм не відповідає¹³. Поняття «легальність» характеризує собою формальну визначеність правового припису, який постає у вигляді закону чи іншого нормативного акта. Проте якщо у поняття «легітимність» закладена ідея справедливості, у розумінні більшості суспільства, то «легальність», у її наведеному визначенні, позбавлена такої ідеї, вона стосується формального вираження, незалежно від того, якими є мотиви та ідеї, втілені у самому акті, принаймні так впливає із визначення¹⁴. Водночас закон не завжди є легітимним, не завжди відповідає принципу справедливості, іншим принципам кримінального права та самому духу права.

На нормативному рівні справедливість може забезпечуватись через реалізацію інших принципів з більш визначеними критеріями, зокрема

¹³ Дудченко В. Легітимність і легальність: питання співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 26. С. 58.

¹⁴ Остапенко Г. З. Легальність, легітимність і правова визначеність у сучасних політико-правових реаліях 2022–2023 рр. *Право України*. 2023. № 3. С. 54–71. С. 61. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001430714>.

пропорційності, законності, юридичної визначеності та передбачуваності тощо.

На думку Н. А. Орловської, перший аспект відновлення соціальної справедливості полягає у домірності призначеного покарання та тяжкості кримінального правопорушення, особистості винного. Другий – врахуванні інтересів потерпілого. Третій – констатації неминучості покарання¹⁵. Тобто, виходячи з міркувань вченої соціальна справедливість досягається та вимірюється на основі реалізації принципів домірності (як складової принципу пропорційності), гуманізму щодо потерпілого, невідворотності кримінальної відповідальності.

У цілому слід погодитись з точкою зору вченої. Уявляється, що принцип справедливості досягається через реалізацію всіх принципів кримінального права, а не лише перелічених трьох. Хоча вони також є комплексними.

Поведінка людини, особливо в складних ситуаціях демонструє її цінності. Реалізація принципів та цінностей може безпосередньо вплинути на зміни у поведінці людини. Едіт Егер у роботі «Вибір. Прийняти можливо» показує як в жахливих умовах концтабору люди зберігають свою людяність та милосердя, а також власну людську гідність через можливість обирати, зокрема цінності. Навіть коли канібалізм здавався єдиною можливістю для виживання, вона обирала їсти траву. Милосердя навіть солдатів ЕСС надавало відчуття надії, коли здавалось, що прийшов кінець.

Поводження може змінити сприйняття ситуації конкретною людиною. Спокута має бути дією, вона не може бути тільки на словах.

У роботі «Ігри, в які грають люди» Е. Берн намагається продемонструвати вигоди рішень людини. Ролі людей змінюються в залежності від їх потреб. Відсутність пропорційного та людяного

¹⁵ Орловська Н. А. Справедливість як засадничий чинник формування кримінально-правових санкцій. *Науковий Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2012 № 3. С. 99–102.

поводження з потерпілим є ризиком перетворення такого потерпілого на «переслідувача», оскільки таким чином він компенсує не отриману «справедливість» від держави. Відсутність контролю влади може перетворити її на ворога. Дотримання балансу у реалізації принципу гуманізму та пропорційності щодо суб'єктів кримінально-правових відносин, рівності всіх перед законом і судом, дотримання єдиних підходів у їх реалізації дає високі шанси сприйняття закону та практики його застосування людьми як справедливого. Це дає підстави вважати такий закон легітимним.

Платформа кримінально-правового регулювання відкритого суспільства є театром дії, де знаходяться всі члени суспільства, включаючи правопорушника, жертву та суспільство, а головна роль такого виробництва відводиться державі, яка повинна задовольняти потреби більшості під тиском парадигми прав людини, справедливості та верховенства права¹⁶.

На думку В. О. Тулякова, непропорційно м'які та надмірно суворі вироки спричиняють розрив між правовими міркуваннями та моральною інтуїцією, що ставить під сумнів легітимність та сприйняття справедливості системи кримінального правосуддя¹⁷. Таким чином, на етапі призначення покарання саме пропорційність стає маркером справедливого покарання та взагалі справедливого реагування держави на правопорушення.

Реалізація принципів на рівні правозастосування. М. І. Панов зазначає, що фундаментальні дослідження у кримінальному праві мають виконувати і *прагматичну функцію* цієї науки, тобто бути поєднаними з їх *прикладною спрямованістю*. Відомо, що одним із важливих завдань науки кримінального права є розробка проблем удосконалення чинного кримінального законодавства і практики його застосування...

¹⁶ Tuliakov V. O., Savinova N. A. Colonizing criminal law: towards new architecture of criminal code. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. Харків, 2024. Вип. 2(22). С 53–74. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.313732>

¹⁷ Tuliakov V. O. On intuitive dimensions of substantive criminal law. Ukraine and EU: Toward Deep Cooperation in the Security Sector: conference proceedings (Ostroh, 23-24 September 2025 p.) / ed. by E. Balashov, D. Havryliuk. Ostroh: Publishing House of the National University of Ostroh Academy, 2025. P. 50-53. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30857>.

правозастосовна практика як складова кримінально-правової політики держави має базуватися на кримінальному законодавстві, повною мірою відповідати йому і здійснюватися на загально-правових принципах гуманізму, справедливості, демократизму, верховенства права і законності та на галузевих принципах кримінального права: відповідальність особи лише за вчинення суспільно-небезпечного діяння, що визнане злочином законом про кримінальну відповідальність; особистої й винної відповідальності; обмеження меж кримінальної відповідальності (економія заходів кримінально-правової репресії); диференціації й індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання та ін.¹⁸

Принципи (навіть якщо прямо не закріплені в законодавстві) реалізуються у практиці правозастосування. Наприклад, коли судді необхідно визначитись з покаранням особі за вбивство (санкція ч. 1 ст. 115 КК передбачає покарання у виді позбавлення волі від 7 до 15 років), він враховує обставини справи, людські якості та характеристики особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, її відношення до вчинюваного, відшкодування шкоди тощо. Таким чином реалізуються не тільки принцип законності, але також гуманізму, справедливості, індивідуалізації кримінальної відповідальності, пропорційності тощо. Перед тим як обрати необхідну кримінально-правову норму також враховуються конкретні обставини справи. На прикладі спричинення смерті кваліфікація може бути за різними статтями КК в залежності від обставин (ст.ст. 116, 117, 118, 119, 112, 348, ч. 2 ст. 121 КК тощо). Таким чином реалізується принцип диференціації кримінальної відповідальності.

Прагматизм підкреслює важливість людських ідей і мети в досвіді, знаннях і значенні¹⁹. В. Франкл у роботі «Людина в пошуках справжнього сенсу» (1946) зазначає: «...цінностям ми не можемо навчитися – цінності ми

¹⁸ Панов М. І. Основи методології науки кримінального права. *Вісник асоціації кримінального права України*. Том 2 № 9 (2017). С. 3–4. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2017.9.165680>.

¹⁹ Naack S. Pragmatism. *Encyclopedia Americana*. 1997. 22. P. 515–516.

маємо пережити. Також ми не можемо повідомити сенс життя нашим студентам. Що ми можемо їм дати, дати із собою в дорогу, – це лише приклад, приклад нашої власної віддачі нашій справі наукових досліджень». Тому завжди видно чи живе людина згідно з принципами, які декларує та чи дотримується держава (на всіх рівнях – законодавчому, правотворчому, правозастосовному, інтерпретації) принципів, які закріплює у певному законодавстві. Можна закріпити, але не дотримуватись, а можна дотримуватись не закріпленого в законі, але природного з точки зору моралі, етики та здорового глузду. Ідеальний варіант – закріпити так, щоб принципи дотримувались та сприймалися суб'єктами кримінально-правових відносин, зокрема суспільством в цілому.

Тлумачення. На думку П. В. Демчук «коли певна інтерпретація правової норми відрізняється від усталеної та не повною мірою базується на буквальному розумінні правового положення й погіршує становище особи, то суду слід формулювати правовий висновок із новим підходом до тлумачення, однак не застосовувати його в цьому конкретному випадку, а вказати, що він може застосовуватися до наступних подібних ситуацій»²⁰. Але в такому випадку може бути ризик підміни закону судовим тлумаченням, отже ризик порушення принципу законності. Така ситуація виникла із необхідністю тлумачення застосування ч. 4 ст. 185 КК щодо всіх випадків вчинення крадіжок в умовах воєнного стану. Питання стояло щодо співвідношення понять «з використанням умов воєнного стану» та «в умовах воєнного стану». Верховний Суд відмовився інтерпретувати положення відповідної норми з формулюванням «з використання умов воєнного стану», посилаючись на пояснювальну записку відповідного законопроекту як відображення ідеї законотворця. У такому випадку, на думку суду, він би перебрав на себе повноваження законодавчої гілки влади.

²⁰ Демчук П. В. Законність як елемент принципу верховенства права у кримінальному праві: монографія. Київ: Ваїте, 2025. С. 188.

Норми, які визначають принципи кримінального права, також мають впливати на *ефективність* інших норм кримінального права.

О. Скакун серед чинників, які визначають ефективність правового регулювання виокремлює три групи: 1) стан нормативної основи правового регулювання, її досконалість; 2) стан правозастосовної діяльності, її якість; 3) стан правової свідомості і культури суспільства²¹.

Релевантне закріплення необхідних принципів в КК України буде позитивно впливати на нормативну основу кримінально-правового регулювання (сприяти науковій обґрунтованості законодавства; взаємозв'язку між законодавством та реальними потребами суб'єктів кримінальних правовідносин; відображати сучасну кримінально-правову політику; сприяти чіткому визначенню відповідальності за порушення прав і свобод людини тощо).

У частині впливу на практику правозастосування, позитивно, що на ці принципи можна буде посилатись для обґрунтування певних позицій у справі, таким чином можливо буде налагодити процесуальні механізми практичної реалізації права; формуванню правових стимулів (суб'єктивних прав, пільг, заохочень) в частині коректної та послідовної реалізації принципів; забезпеченню тісного зв'язку діяльності правозастосовних органів із населенням.

Закріплені у КК принципи будуть сприяти підвищенню стану правової свідомості і культури суспільства, оскільки принципи будуть відображати концептуальне призначення КК); сприяти правовій інформованості громадян; сприяти усуненню суперечностей між КК і моральними нормами; сприяти усвідомленню універсального характеру певних принципів для всіх галузей права, зокрема принципу верховенства права.

²¹ Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2008. С. 543.

Пропорційність може розглядатись серед критеріїв не тільки (де) криміналізації та (де) пеналізації, але також закріплення будь-яких норм у КК України, в тому числі принципів кримінального права.

Слід погодитись з думкою вчених та науковців, які вважають, що конституційні принципи не потрібно дублювати у галузевому законодавстві. Однак, видається, якщо вони мають специфічні форми реалізації у галузевому законодавстві, таке закріплення можливе з відображенням такої специфіки.

Висновки.

Нормативне вираження у законі принципів кримінального права (які можливо чітко та визначено передбачити) може безпосередньо впливати на практику правозастосування та правотворчість. Нормативна форма закріплення надає як переваги, так і має недоліки. Однією з переваг є можливість посилались на положення, які стосуються принципів в частині відповідності певних законодавчих змін, практики правозастосування тощо. Недоліком є обмеженість закріплених законодавчих положень, окремі аспекти яких (або тлумачення таких положень) також можуть використовуватись для обґрунтування окремих приватних інтересів.

Однак необхідно враховувати їх динамічний характер та пристосовуваність до сучасних умов, практики, конкретних обставин. Це не є перешкодою у їх нормативному закріпленні. Якщо принципи не будуть закріплені у КК України, це також не перешкоджає їх застосовувати посилаючись на міжнародні та європейські норми, рішення КСУ, правові позиції Європейського суду з прав людини, Європейського суду справедливості тощо.

На нормативному рівні слід закріпити принципи, які будуть мати безпосередній вплив на практику правотворчості та правозастосування. Зокрема, серед таких принципів слід виокремити принципи пропорційності, законності, гуманізму, рівності всіх перед законом і судом, індивідуалізації кримінальної відповідальності. Перелічені принципи кримінального права, їх

ознаки, та критерії дотримання можна чітко визначити у законі та у разі їх порушення передбачити відповідні наслідки. Порушення принципів на етапі законотворчості повинно мати за собою наслідком виключення відповідного положення або зміна його редакції; на етапі правозастосування – перегляд відповідного рішення, його скасування, ініціювання змін до законодавства тощо. Тобто, нормативно закріплені принципи повинні мати вимірюваний вплив на практику.

У частині закріплення принципу пропорційності слід обов'язково зазначити його складові: 1) відповідність реагування з боку держави на поведінку людини легітимній меті; 2) відповідність реагування тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та рівню спричиненої шкоди (або користі у разі прояву правослукхняної поведінки (необхідна оборона, крайня необхідність, затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення тощо); 3) необхідність та обґрунтованість реагування; 4) сприйняття необхідності реагування (покарання, інших засобів кримінально-правового характеру, звільнення від кримінальної відповідальності, застосування обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння), його виду та міри людиною (до якої застосовано реагування, потерпілим та суспільством).

У частині закріплення принципу законності слід зазначати на необхідність дотримання його матеріального та процесуальної складової. Нормативне закріплення принципу гуманізму має враховувати його реалізацію щодо всіх суб'єктів кримінально-правових відносин (особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, потерпілого, суспільство в цілому, державу). Принцип рівності всіх перед законом і судом має відображати концепцію дотримання єдиних підходів на законодавчому рівні, рівнях правотворчості, правозастосування, інтерпретації незалежно від статті, віку, раси, кольору шкіри, віросповідання. При цьому мова не йде про особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, вагітних жінок, та жінок, які мають дітей певного віку (бажано було б передбачити такі особливості і для

чоловіків, які мають, дітей певного віку), осіб з інвалідністю, осіб похилого віку тощо. наявність таких особливостей не порушує концепцію єдиних підходів.

Список використаних джерел

1. Демчук П. В. Законність як елемент принципу верховенства права у кримінальному праві: монографія. Київ: Ваіте, 2025. 212 с.
2. Дудченко В. В. Легітимність і легальність: питання співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. № 26. С. 58.
3. Козюбра М. І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13162>.
4. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/2103a1bb-8b7f-4b15-8bea-5fc9cf6f5bee/content>.
5. Косович В. М. Нормативне закріплення принципів права як чинник досконалості нормативно-правових актів України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 40-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2013_7_7.
6. Махінчук В. М. Адекватність кримінального покарання як філософсько-правова проблема: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 20 с.
7. Музика А. А., Багіров С. Р. Верховенство права і правовий прагматизм як наукові методи дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30, № 3. С. 98-125. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-3-98>.
8. Олійник О. С. Принципи кримінального права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.08. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро. 2020. 39 с.
9. Олійник О. С. Принципи кримінального права: поняття, система та значення: монографія. Наук.-дослід. ін-т публіч. права. Вид. 2-ге, допов. Харків: Право, 2021. 544 с.
10. Орловська Н. А. Справедливість як засадничий чинник формування кримінально-правових санкцій. *Науковий Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2012 № 3. С. 99–102. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc3/17.pdf>.
11. Остапенко Г. З. Легальність, легітимність і правова визначеність у сучасних політико-правових реаліях 2022–2023 рр. *Право України*. 2023. № 3. С. 54–71. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001430714>.

12. Панов М. І. Основи методології науки кримінального права. *Вісник асоціації кримінального права України*. Том 2 № 9 (2017). С. 1–41. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2017.9.165680>.

13. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П. П., Бакумов О. С., Баулін Ю. В., Бурдін В. М., Вишневська І. А., Горох О. П., Гуторова Н. О., Марчук Н. О., Навроцький В. О., Пономаренко Ю. А., Стрельцов Є. Л., Хавронюк М. І. // За заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: Компанія ВАІТЕ. 494 с.

14. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

15. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2008. 656 с.

16. Tuliakov V. O. On intuitive dimensions of substantive criminal law. Ukraine and EU: Toward Deep Cooperation in the Security Sector: conference proceedings (Ostroh, 23–24 September 2025 p.) / ed. by E. Balashov, D. Havryliuk. Ostroh: Publishing House of the National University of Ostroh Academy, 2025. P. 50-53. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30857>.

17. Tuliakov V. O., Savinova N. A. Colonizing criminal law: towards new architecture of criminal code. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Харків, 2024. Вип. 2(22). С. 53–74. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.313732>.

18. Тимофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Харків: Право, 2020. 280 с. DOI: 10.32837/11300.14053.

19. Timofieieva L. Realization of the Principles of Criminal Law under Martial Law. collective monograph “The Challenges and Opportunities in Law: Ukrainian Case under the Conditions of War” edited by Tomas Davulis and Ligita Gasparėnienė. Vilnius University, Faculty of Law. Kraków. Księgarnia akademicka publishing. 2023. 860 p. P. 213-320. <https://doi.org/10.12797/9788381388887.03>.

20. Філей Ю. В. Вплив принципів кримінальної відповідальності на побудову кримінально-правових санкцій за злочини проти моральності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015 № 1. С. 186–189.

21. Хавронюк М. І. Принципи нового Кримінального кодексу України: якими вони можуть бути. Сайт Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України. 2020. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/11/24/havronyuk-m-i-pryntsypy-novogo-kk-ukrayiny-tezy-dopovid.pdf>.

22. Naack S. Pragmatism. *Encyclopedia Americana*. 1997. № 22. P. 515–516.

REFERENCES

1. Demchuk, P.V. (2025). Zakonnist' yak element pryntsypu verkhovenstva prava u kryminal'nomu pravi [Legality as an element of the principle of the rule of law in criminal law]. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
2. Dudchenko, V.V. (2005). Lehitymnist' i lehal'nist': pytannya spivvidnoshennya [Legitimacy and legality: a question of correlation]. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*, 26, 58 [in Ukrainian].
3. Kozyubra, M.I. (2017). Pryntsypy prava: metodolohichni pidkhody do rozuminnya pryrody ta klasyfikatsiyi v umovakh suchasnykh hlobalizatsiynykh transformatsiy [Principles of law: methodological approaches to understanding the nature and classification in the conditions of modern globalization transformations]. *Pravo Ukrayiny*, 11, 142-164. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13162> [in Ukrainian].
4. Kolodiy, A.M. (2012). Pryntsypy prava: heneza, ponyattya, klasyfikatsiya ta realizatsiya [Principles of law: genesis, concept, classification and implementation], *Al'manakh prava*, 3, 42-46. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/2103a1bb-8b7f-4b15-8bea-5fc9cf6f5bee/content> [in Ukrainian].
5. Kosovych, V.M. (2013). Normatyvne zakriplennya pryntsypiv prava yak chynnyk doskonalosti normatyvno-pravovykh aktiv Ukrayiny [Normative consolidation of the principles of law as a factor of perfection of regulatory legal acts of Ukraine]. *Naukovo-informatsiynyy visnyk Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolya Danyla Halyts'koho*, 7, 40-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2013_7_7 [in Ukrainian].
6. Makhinchuk, V.M. (2002). Adekvatnist' kryminal'noho pokarannya yak filosof's'ko-pravova problema [Adequacy of criminal punishment as a philosophical and legal problem]. *Candidate thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Muzyka, A.A., Bahirov, S.R. (2023). Verkhovenstvo prava i pravovyy prahmatyzm yak naukovi metody doslidzhennya [The rule of law and legal pragmatism as scientific research methods]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny*, 30(3), 98-125. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-3-98> [in Ukrainian].
8. Oliynyk, O.S. (2020). Pryntsypy kryminal'noho prava [Principles of criminal law]. *Doctors thesis*. Dnipro [in Ukrainian].
9. Oliynyk, O.S. (2021). Pryntsypy kryminal'noho prava: ponyattya, systema ta znachennya [Principles of criminal law: concept, system and meaning]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
10. Orlovs'ka, N.A. (2012). Spravedlyvist' yak zasadnychyy chynnyk formuvannya kryminal'no-pravovykh sanktsiy [Justice as a fundamental factor in the formation of criminal law sanctions]. *Naukovyy Visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 3, 99-102. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc3/17.pdf> [in Ukrainian].

11. Ostapenko, H.Z. (2023). Lehal'nist', lehitymnist' i pravova vyznachenist' u suchasnykh polityko-pravovykh realiyakh 2022–2023 [Legality, legitimacy and legal certainty in modern political and legal realities 2022–2023]. *Pravo Ukrayiny*, 3, 54–71. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001430714> [in Ukrainian].
12. Panov, M.I. (2017). Osnovy metodolohiyi nauky kryminal'noho prava [Fundamentals of the methodology of the science of criminal law]. *Visnyk asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrayiny*, 2(9), 1–41. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2017.9.165680> [in Ukrainian].
13. Proyeckt novoho Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny: peredumovy rozrobky, kontseptual'ni zasady, osnovni polozhennya [The draft of the new Criminal Code of Ukraine: development prerequisites, conceptual principles, main provisions]. Andrushko P.P., Bakumov O.S., Baulin Yu.V., Burdin V.M., Vyshnevs'ka I.A., Horokh O.P., Hutorova N.O., Marchuk N.O., Navrots'kyi V.O., Ponomarenko Yu.A., Strel'tsov Ye.L., Khavronyuk M.I. / Yu.V. Baulin, M.I. Khavronyuk (Eds.). Kyiv: Kompaniya VAITE [in Ukrainian].
14. Pro pravotvorchu diyal'nist': Zakon Ukrayiny [On lawmaking activity: Law of Ukraine] vid 24 serpnia 2023 roku № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> [in Ukrainian].
15. Skakun, O.F. (2008). Teoriya derzhavy i prava [Theory of state and law]. Kharkiv: Konsum [in Ukrainian].
16. Tuliakov, V.O. (2025). On intuitive dimensions of substantive criminal law. Ukraine and EU: Toward Deep Cooperation in the Security Sector: conference proceedings (Ostroh, 23-24 September 2025 r.) / E. Balashov, D. Havryliuk (Eds.). Ostroh: Publishing House of the National University of Ostroh Academy, 50-53. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30857> [in English].
17. Tuliakov, V.O., Savinova, N.A. (2024). Colonizing criminal law: towards new architecture of criminal code. *Visnyk Asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrayiny*, 2(22), 53–74. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.313732> [in English].
18. Timofeyeva, L.Yu. (2020). Humanistychna paradyhma: dosvid, vyklyky ta perspektyvy kryminal'noho prava Ukrayiny [Humanistic paradigm: experience, challenges and prospects of criminal law of Ukraine]. Kharkiv: Pravo. <https://doi.org/10.32837/11300.14053> [in Ukrainian].
19. Timofieieva, L. (2023). Realization of the Principles of Criminal Law under Martial Law. “The Challenges and Opportunities in Law: Ukrainian Case under the Conditions of War”. Tomas Davulis and Ligita Gasparėnienė (Eds.). Vilnius University, Faculty of Law. 860 p. Kraków. Księgarnia akademicka publishing, 213–320. <https://doi.org/10.12797/9788381388887.03>
20. Filey, Yu.V. (2015). Vplyv pryntsypiv kryminal'noyi vidpovidal'nosti na pobudovu kryminal'no-pravovykh sanktsiy za zlochyny proty moral'nosti [The influence of the principles of criminal responsibility on the construction of criminal-legal sanctions for crimes against morality]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*, 1, 186–189 [in Ukrainian].

21. Khavronyuk, M.I. (2020). Pryntsypy novoho Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny: yakymy vony mozhut' buty [Principles of the New Criminal Code of Ukraine: What They Could Be]. Sayt Robochoyi hrupy z pytan' rozvytku kryminal'noho prava Komisiyi z pytan' pravovoyi reformy pry Prezydentovi Ukrayiny. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/11/24/havronyuk-m-i-pryntsypy-novogo-kk-ukrayiny-tezy-dopovidi.pdf> [in Ukrainian].

22. Haack, S. (1997). Pragmatism. *Encyclopedia Americana*, 22, 515–516 [in English].

Liliia Timofieieva. Normative enforcement of principles of criminal law

The article considers the issue of the need for normative consolidation of the principles of criminal law. It is found that the normative expression in the law of the principles of criminal law (which can be clearly and precisely foreseen) can directly affect the practice of law enforcement and lawmaking.

The advantages and disadvantages of the normative form of consolidation of principles are substantiated. It is established that one of the advantages is the ability to refer to provisions relating to the principles in terms of the compliance of certain legislative changes, law enforcement practice, etc. This, in particular, can have a positive effect on the stability of criminal law policy. The disadvantage is the limitedness of the established legislative provisions, some aspects of which (or interpretations of such provisions) can also be used to justify certain private interests.

The need to take into account the dynamic nature of the principles and their adaptability to modern conditions, practice, and specific circumstances is argued. This is not an obstacle to their normative consolidation.

It is substantiated that the lack of normative consolidation of the principles in the Criminal Code of Ukraine does not prevent their application by referring to international and European norms, decisions of the Constitutional Court of Ukraine, legal positions of the European Court of Human Rights, the European Court of Justice, etc.

The legislation should enshrine principles that will have a direct impact on the practice of lawmaking and law enforcement. In particular, among such principles, the principles of proportionality, legality, humanism, equality of all before the law and the court, and individualization of criminal liability should be highlighted. These principles of criminal law have such an impact on practice.

When establishing the principle of proportionality, it is necessary to specify its components. Violation of the principles at the stage of lawmaking should result in the exclusion of the relevant provision or a change in its wording; at the stage of law enforcement - a review of the relevant decision, its cancellation, initiation of changes to the legislation, etc.

The wording of some principles is proposed, in particular the principle of proportionality. Its definition in terms of perception by society is improved.

Key words: principles of criminal law; proportionality; humanism; justice; individualization of criminal liability.